
Emberi jog és büntetőjog

Sándor István Zoltán*

Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberjog-dogmatikai értekezés.* Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007, 317 o.

I. Bevezetés

Az emberi jogok kialakulásának folyamata több ezer évet ölel át. Ahhoz, hogy a büntetőjog vagy egyáltalán az eljárásjogok kapcsán emberi jogokról, tisztességes eljárásról vagy terhelti jogokról tudjunk beszélni, igen sok időnek kellett eltelnie a modern emberi jogok eredetének tekinthető 1215-ös Magna Chartától.

A modern értelemben vett emberi jogok korunk vívmányai. A huszadik század közepén látva a korábbi évek, évtizedek visszaéléseit és sérelmeit, az emberi jogok előtérbe kerültek, és a nemzetközi védelmük is egyre erőteljesebbé vált. A nemzetközi emberi jogi egyezmények között pedig meghatározó lett az ENSZ 1945-ös alapokmánya, illetve az 1950. november 4-én elfogadott Római Egyezmény.

Az Egyezmény rendelkezéseinek végrehajtására illetve felügyeletére létrejött az Emberi Jogok Európai Bírósága (*European Court of Human Rights*). A Bíróság pedig az évek folyamán fontos tényezőjévé vált az emberi jogok védelmének.

Bárd Károly *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában* című munkája éppen ennek az egyezménynek, és az általa életre hívott bíróság gyakorlatának egy szeletét mutatja be; mégpedig a büntetőügyekben a tisztességes eljárás elvét és az Egyezményt vizsgálja meg.

II. A szerzőről és munkásságáról

Bárd Károly 1951-ben született, 1975-ben fejezte be tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, majd 1978 és 1981 között elvégezte az ELTE Bölcsészettudományi Kar szociológia kiegészítő szakát.

1975 és 1990 között az ELTE Büntető Eljárásjogi Tanszékének oktatója volt, 1986-ban szerezte meg az állam-és jogtudományok kandidátusa tudományos fokozatot.

* Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, doktorandusz; Gödöllői Városi Bíróság, fogalmazó.

1984-ben és 1985-ben Bécsben a Bűnmegelőzési Központban, illetve Helsinkiben az ENSZ szakértőjeként dolgozott. 1987-től 1990-ig igazságügyi miniszterhelyettesé történő kinevezéséig a Németh-Békés-Vékás ügyvédi irodában végzett munkát. 1990 és 1997 között az Igazságügyi Minisztérium nemzetközi jogi, emberi jogi- és kegyelmi ügyekért valamint a büntetőjogi kodifikációért felelős helyettes államtitkára lett. Kormányzati munkája megszűnését követően ismét a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjaként dolgozott, majd 2000-ben csatlakozott a Marosi, Préda és Társa Ügyvédi Irodához.

1997 és 2000 között a budapesti székhelyű Alkotmány-és Jogpolitikai Intézet tudományos igazgatója volt, 2000 óta a New York államban akkreditált Közép-Európai Egyetem professzora, ahol az Emberi Jogi programot vezeti. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának docense.

Számos nemzetközi szervezet munkájában vesz részt, 1993 óta tagja az ENSZ Európai Bűnmegelőzési Intézete tanácsadó testületének és főtítkárhelyettese a Nemzetközi Büntetőjogi Társaságnak (AIDP).¹

Bárd Károly tudományos munkássága igen széles, számos tanulmánya jelent meg, melyekben főként elsősorban szakterületével, az emberi jogokkal foglalkozik.

Központi helyet kapott nála a tisztességes eljárás részjogosítványainak elemzése, elsősorban az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló Európai Emberi Jogi Egyezmény tükrében. Ezzel kapcsolatosan számos művet publikált főként a kilencvenes években. Az emberi jogokkal kapcsolatos művei például: *A bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jog és döntés a büntetőjogi felelősségről.* – *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikke* (Acta Humana. 1992/6-7. 66-98. o.), *A büntető törvények visszamenőleges hatályának tilalma.* – *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 7. cikke* (Acta Humana. 1992/6-7. 99-101. o.), *A pártatlan bírósághoz való jog az Európai Emberi Jogi Egyezményben és a büntető igazságszolgáltatás rendszere* (Szabó András ünnepi kötet. 1998. 34-41. o.).

Foglalkozott emellett a gazdasági bűnözés kérdéseivel, a büntető- és kriminálpolitikával, a büntetés végrehajtás, a szervezett bűnözés, és a büntetőjog jövőjével kapcsolatos dogmatikai kérdésekkel.

Számos alkalommal publikált idegen – főleg német és angol – nyelven, több alkalommal pedig társszerzőként működött közre elsősorban büntetőjogi és eljárásjogi tankönyvek készítésénél.

III. Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában

1. A mű keletkezése és szerkezete. Bárd Károly munkássága során – mint korábban említettem – számos alkalommal elemezte az emberi jogok helyzetét, a strasbourgi gyakorlatot és a tisztességes eljárás kérdéskörét. Ez a műve mégis kiemelkedik a számos folyóiratban megjelent tanulmánya közül, hiszen jelen esetben

¹ A szerző életrajzána megírásához az alábbi forrásokat használtam fel: <http://btt.sze.hu/>, <http://mp-co.hu/?page=ugyvedek&PHPSESSID=8c51702284d225e8547e922f54c4d694>, <http://www.ajk.elte.hu/index.asp?URL=http://www.ajk.elte.hu/KarSzervezete/Alkalmazottak/118753013.html>

egy igen kimerítő, összetett, nagyobb lélegzetű munkáról kell beszélnünk. A szerző könyvében így nyilatkozik munkájáról, melyet címében egy, a tisztességes eljárással kapcsolatos dogmatikai értekezésnek nevez:

„A könyv írásának kezdetén elsősorban az foglalkoztatott, hogy mennyiben járulhat hozzá a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság az európai államok igazságszolgáltatási rendszereinek közelítéséhez. A vizsgálat során aztán olyan alapvető kérdésekkel szembesültem, mint az igazságszolgáltatás szerepe a demokráciában, a tisztességes eljáráshoz való jog helye az alapjogok rendszerében vagy a jogokról való lemondás és annak korlátai. Elsősorban a strasbourgi esetjog alapján elemzem a tisztességes eljárás azon elemeit, amelyek értelmezésében mind a mai napig bizonytalanság észlelhető a magyar joggyakorlatban: mit kíván a bírói pártatlanság, hogyan teremthető meg az összhang a véleménynyilvánítás szabadsága és a bíróságok tekintélyének megőrzése iránti érdek között, mi legyen a törvénysértően megszerzett bizonyítékok sorsa, meddig terjed a hallgatás joga? Nos, ezekről a kérdésekről szól a könyv. Meg sok minden másról...”

A mű öt nagyobb szerkezeti egységből áll. A legelső fejezet, mely a *Bevezetés* címet viseli az Európai Emberi Jogi Bíróság (a továbbiakban a Bíróság) szerepéről szól a nemzetek, illetve általában az európai igazságszolgáltatás vonatkozásában.

Ezt követi a tanulmány „igazi mondanivalója”, mely a tisztességes eljárással kapcsolatos gondolatok kifejtése. Az első fejezet eltér a másik három azt követőtől, hiszen jelen esetben a szerző az eljárással kapcsolatos általános kérdéseket vitatja meg, míg a többi fejezetben főként néhány általa kiemelt joggal kapcsolatos nézeteit osztja meg az olvasóval.

Az egyes fejezetek két vagy három kisebb részre tagolódnak, melyek szintén – általában három – egységre vannak bontva. A nagyobb szerkezeti egységek felépítése többnyire a probléma felvetését, az Egyezményvel való viszonyát, a strasbourgi bíróság gyakorlatának bemutatását, helyenként kritikáját, specialitásokat és a mondanivaló magyar viszonyokra történő kivetítését tartalmazzák.

2. A mű tartalma. 2. 1. Bevezetés – Az Európai Emberi Jogi Bíróság szerepe a büntető igazságszolgáltatás modelljének alakításában. A könyv legelső szerkezeti egysége a nemzeti eljárásjogok közelítésének kérdésével és az Európai Emberi Jogi Bíróság ebben betöltött szerepével foglalkozik.

Az anyagi jogi szabályok közelítése a nemzeti jogok között lassan mindennapos esemény lesz. A folyamat főleg a huszadik század második felében vett lendületet, és ebben kiemelkedő szerepe van az Európai Uniónak, az Európa Tanácsnak, az ENSZ-nek és a Nemzetközi Büntetőbíróságnak. Az egyes államok egyre több büntetőjogi tényállást határoznak meg azonos vagy hasonló módon, hiszen ez lényegesen megkönnyíti a határokon átnyúló bűnözéssel szembeni küzdelmet. Emellett a bűnügyi együttműködés egyéb formái is (például Európai Elfogatóparancsról szóló kerethatározat) segítik az államokat a bűnözés elleni harcban.

Az eljárásjogokban nem lelhető fel ugyanakkor az a harmonizációs aktivizmus, mint amit az anyagi jognál megtalálhatunk, ami a szerző szerint azért különösen érdekes, mert ezek célja az anyagi jogi szabályok érvényre juttatása. A különböző országok ítéleteinek elismerése megkövetel ugyanakkor bizonyos fokú jogközelí-

tést. Találunk arra törekvéseket, hogy ezen a területen is közelítsük jogrendszerünket (az Európai Unió Bizottságának 2003-as Zöld Könyve részben erre tesz kísérletet), illetve vannak regionális és globális kísérletek, ezek azonban egyelőre mégsem olyan eredményesek.

Az okokat többfelé kereshetjük; ilyenek az igazságszolgáltatási szervezet felépítése, és a kulturális tényezők. A társadalmi-történeti tapasztalatok, a korszellem és a közösség társadalomlélektani jellemzői az egyes büntetőperekben erősen tükröződnek, jelen vannak. Így az anyagi jog érvényre juttatása mellett az adott kulturális közeghez való viszony is megjelenik az eljárásjogban. Meglátásom szerint ezeken belül, vagy ezen túl vannak olyan jogrendszerek is, melyek makacsul ragaszkodnak a már bevált, vagy régi idők óta létező hagyományos intézményeik megtartásához, ami szintén gátját képezi egy közös – esetleg ésszerűbb – eljárásjog kialakításának.

Egyes nemzetközi jogi egyezmények azonban nem feltétlenül a (közvetlen) jogharmonizáció céljából jöttek létre. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, illetve más – így az Európa Tanács égisze alatt elfogadott – egyezmények elsősorban azon alapvető eljárási garanciákat fektetik le, amelyeket minden civilizált országban be kellene tartani.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának szerepe a kezdetekben a tagállamok közti egyenlőség erősítésében és az emberi jogok értékének megőrzésében, fejlesztésében visszafogottsága miatt igen csekély volt. Félték attól, hogy egy aktív Bíróság az Egyezmény létét fenyegethetné.

Nem is minősítették a nemzeti jogszabályokat kezdetben, csupán az egyezményesértést mondták ki. A szubszidiaritás elvét figyelembe véve és a közvetlenség elve alapján a nemzeti bíróság bizonyosan jobban tud dönteni az előtte felmerülő tények vonatkozásában, ha meghagyják a nemzeti hatóságoknak a mérlegelés szabadságát.

A Bíróság nem növelheti az Egyezmény által meghatározott védelmi szintet, csak az elmaradott országok felzárkóztatásában segíthet. Ez a szerep korántsem lebecsülendő, hiszen a felállított védelmi szint fenntartása szempontjából igen fontos.

A kezdeti idők visszafogottságából az Egyezmény 32. cikke² jelentette a kitérés lehetőségét, mely alapján az Egyezményt és az ahhoz tartozó jegyzőkönyveket a Bíróság jogosult értelmezni.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság önmegtartóztatásának eredménye az egyéni panasz lehetőségének elfogadása lett az államok részéről. A konkrét ügyek ugyanakkor nem egyszer mutatták ki, hogy bizonyos jogszabályok önmagukban is sértetik az Egyezményben előírt jogokat. Mivel az államok vállalták az 1. cikk³ alapján

² 32. Cikk – A Bíróság joghatósága

1. A Bíróság joghatósága az Egyezmény és az ahhoz csatlakozó jegyzőkönyvek értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos minden olyan ügyre kiterjed, amelyet a 33., a 34. vagy 47. Cikknek megfelelően elé terjesztettek.

2. Ha a Bíróság joghatósága vitatott, a kérdésben a Bíróság határoz.

³ 1. Cikk – Kötelezettség az emberi jogok tiszteletben tartására

A Magas Szerződő Felek biztosítják a joghatóságuk alatt álló minden személy számára a jelen Egyezmény I. fejezetében meghatározott jogokat és szabadságokat.

az Egyezményben foglaltak biztosítását, így kötelességük az állandó jogsértések kiküszöbölése is.

A Bíróság ítéletei nem érintik a tagállamok azon jogát, amelyet a Parlamenti Közgyűlés határozata is leszögez: „elsősorban a nemzeti hatóságok kötelezettsége, hogy biztosítsák az Egyezményben foglalt jogokat és szabadságjogokat.”⁴

Bárd Károly végezetül megemlíti, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága lassan egyfajta európai legfelsőbb bíróság vagy alkotmánybíróság szerepe felé kacsingat, hiszen a nemzeti bíróságok döntéseit ugyan nem változtathatja meg, és nem helyezheti hatályon kívül, de megmutathatja, hogy miként kellene az egyezmény sértést orvosolni, így az országok jogi megoldásain változtatni.⁵

A mű bevezető fejezete tulajdonképpen előkészítő szerepet játszik, problémákat és kérdéseket vet fel, melyek megválaszolására a későbbiekben tesz kísérletet.

2.2. A tisztességes eljáráshoz való jog és a büntetőperbeli megismerés. A tisztességes eljáráshoz való jog kiemelkedő jelentőséggel bír a Bíróság esetjoga szerint. Felmerül a kérdés, hogy vajon azért ilyen fontos, mert a demokratikus berendezkedés szempontjából alapvető intézményről van szó; csak akkor lehet egy állam demokratikus, ha biztosítja a *fair* eljárást, vagy más oka van ennek?

A szerző abból indul ki, hogy sehol nem szerepel a demokratikus állam fogalmi ismérvei között a tisztességes eljárás garanciája, sokkal inkább van szó a közösségi önkormányzás, a politikai részvétel, az egyesülési jog és a véleménynyilvánítás szabadságának központi szerepéről, mikor a demokrácia alappilléreit keressük.

A nemzetközi egyezményekben ugyanakkor igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a tisztességes eljárásnak, – így az 1949-es genfi konvenció 1977-es II. kiegészítő jegyzőkönyvében megjelenik, hogy a tisztességes eljárás még háború esetén is kötelező, akárcsak a Nemzetközi Büntetőbíróság 1998-as statútumában. A védelem magas szintjének oka pedig az, hogy az élethez, testi épséghez való jog, a kínzás tilalma csak ennek a jognak a széles körű védelmével érhető el.

Előfordulhatnak esetek, hogy valamilyen – akár a tisztességes eljáráshoz tartozó – részjogosítvány korlátozására van szükség. Az emberi jogi Bíróság szerint az eljárás akkor is lehet tisztességes, ha nem minden részgarancia áll teljes mértékben rendelkezésre, de összességét tekintve az eljárás egésze tisztességesnek mondható és vice versa. Előfordulhat, hogy minden garanciát betart az eljáró fórum, az eljárás mégsem tekinthető összességét tekintve tisztességesnek.

A *fair* eljárás kapcsán tehát egy nem nevesített *abszolút jogról* van szó, mely derogációt nem tűr.

Akkor miért fontos mégis a demokráciák számára? A választ Bárd Károly az Egyezmény Statútumának preambulumban fedezte fel, mely azt sugallja, hogy a törvények uralma, – mely a demokrácia alapintézménye – az emberi jogokból és az alapvető szabadságokból nyeri erejét. Ha pedig a Bíróságon a demokrácia fogalmát

⁴ Parlamenti Közgyűlés 1226 (2000) sz. Határozat, 2. bek. Lásd bővebben: Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft, 2008, 29-30. o.

⁵ Lásd *i.m.* 9-31. o.

ilyen széles értelemben használják, akkor az eljárás biztosítékainak is kiemelkedő jelentősége kell, hogy legyen.⁶

A fejezet második szerkezeti egysége a tisztességes eljárás és a szabad bizonyítás problematikájával foglalkozik. Teszi mindezt a formális és szabad bizonyítási rendszerek elemzésével. Nincs értelme ugyanakkor a különbségtételnek, ha elfogadjuk azt a gondolatot hogy a büntetőeljárásnak csupán egyetlen funkciója van, nevezetesen az igazság kiderítése és számára lényegtelen az alapvető jogok védelme.

A nem a tényállás megbízhatóságát biztosítani hivatott normák egyik csoportja a szűkebb értelemben vett eljárási garanciák csoportja. Ezek a tisztességes eljárás biztosítékai, melyek csak a terhelteket illetik meg. A másik ilyen csoport kapcsán a szerző megemlíti az ún. szubsztantív értékek fogalmát. Ezek szintén nem a tényállás megbízhatóságát biztosítják, hanem más, önálló értékeket, mint például a magánszféra vagy az emberi méltóság.⁷

Lehet-e lazítani a tisztességes eljárás követelményein a bűncselekmények súlya alapján? – teszi föl a kérdést Bárd Károly. A terrorizmus vagy a maffia-bűnözés esetén igazolható-e az enyhébb processzuális védelem?

A válasz az, hogy attól függ. A fair eljáráshoz való jog, mint korábban szó volt róla abszolút érvényű, de egyes részjogosítványait korlátozni lehet. A korlátozható jogok körét a Bíróság pedig a nem nevesített jogosítványokra szűkíti, például a fegyverek egyenlőségének jogára vagy a hallgatáshoz való jogra, feltéve, ha a többi jogosítvány megfelelő garanciát nyújt. A nevesített jogoktól való totális jogfosztás sérti az Egyezményt, de például a véleménynyilvánítás szabadságától való megfosztás akár igazolható is lehet.

Csupán a bűncselekmény súlyos vagy enyhe volta miatt nem lehet eltérni a védelmi szinttől. A strasbourgi gyakorlat nem tesz engedményt például ha az ügy gyors befejezése érdekében kellene engedni a védelmi szintből enyhe bűncselekmények esetén, súlyos esetekben pedig épp ellenkezőleg, esetleg még több garanciára lehet szükség. A szubsztantív jogok azonban nem ilyen abszolútak, kiemelkedő súlyú bűncselekményeknél így elképzelhető a korlátozásuk.⁸

Elgondolkodtató ugyanakkor véleményem szerint, hogy egy súlyos bűncselekmény, mint például a maffia-bűncselekmények, vagy a terrorcselekmény esetén miért szükséges nagyobb védelem. Tény, hogy akiket ilyen cselekmények elkövetésével vádolnak, azok nagyon sokat veszíthetnek, mégis, ha a szigorúbb követelmények miatt az elkövetőket nem sikerül felelősségre vonni, az a társadalom tagjai körében igen megrendítené az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat, nem is beszélve annak kockázatáról, amit az ilyen veszélyes személyek szabadlábon maradása jelenthet. Az anyagi jogban is előfordul, hogy egyes körülmények fennállása (mint például háború vagy közveszély) esetén súlyosabban minősülnek bizonyos cselekmények, éppen a körülmények változásának köszönhetően megnövekedett súlya miatt. Meglátásom szerint nem feltétlenül igazolható így az egyén védelmi

⁶ Lásd *i.m.* 35-46. o.

⁷ Lásd *i.m.* 48-53. o.

⁸ Lásd *i.m.* 54-65. o.

szintjének a megemelése, hiszen a társadalom összességében sokkal többet vehet.

Láthatjuk, hogy a Bíróság tevékenységével nem az anyagi, sokkal inkább az eljárásjogok közelítésében vállal tevékenyen szerepet. Ennek legkézenfekvőbb oka, hogy a nemzeti bíróságoktól nem veheti át azok szerepét, így csak olyan kérdésekben nyilatkozhat, melyeket az államok a szerződésben vállaltak.

A Bíróság tevékenységének köszönhetően számos ország módosította az Egyezményt sértő eljárási törvényeit, és alakította egyezménykonform megoldásokká, vagy a korábbi bírói gyakorlatát volt kénytelen megváltoztatni.⁹

A processzuális igazságosság, avagy a tisztességes eljárás térhódításának kezdetét a szerző az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára, illetve az ENSZ Egyezségokmányára vezeti vissza. A fair eljárás common lawból eredő fogalma mintegy a nemzetszocializmusra történő válaszként értékelhető.

Az igazság kiderítése nem mindig egyszerű, lévén nem mindig állnak rendelkezésre a megfelelő számú és erejű bizonyítékok. Bárd Károly Trechselre hivatkozik, aki szerint az eljárási igazságosság az igazsághoz hozzáférés egyik alapvető indikátora. Ennek oka, hogy ha a védelem kellő lehetőséget kap, az a jogalkalmazás és jogértelmezés szempontjából alapvető jelentőségű lehet; a perbeli megismerés fogyatékosait pótolhatja, és nem róható fel vele szemben az a kritika, hogy kivitelezhetetlen, mint például egy-egy perben a tényállás feltárása.¹⁰

A szerző az első fejezet végét a büntetés kiszabás szakaszára, és a fiatalok számára vonatkozó eljárásjogi kérdéseknek szenteli, elsősorban az Egyesült Államok processzuális jogának reformjai tükrében. Különösen két kérdés foglalkoztatja; egyik, hogy a tisztességes eljárás szabályanyaga mennyiben veszti érvényét a büntetés kiszabásnál, a másik pedig, hogy a büntető törvénykönyvek is tartalmaznak speciális rendelkezéseket a fiatalokra, kérdés, hogy a tisztességes eljárás esetében kell-e eltérő szabályozást alkalmaznunk az ő vonatkozásukban.

Egyesek szerint a bűnösség kimondása után a „szabadság” iránti érdeket nem kell méltányolni, de addig meg kell adni a védekezés eszközeit. Emellett a rehabilitációt legjobban szolgáló szankció megállapításában is gátolná a bíróságokat, ha a fair eljárás normáit a büntetés kiszabás fázisában is alkalmazniuk kellene.

Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy az Egyesült Államok bíróságai minden, az elítélttel kapcsolatos információt felhasználhattak, olyat is, amely nem szerepelt adott esetben az iratokban, vagy amit az elkövető tagadott. A változást az 1984-es Sentencing Reform Act hozta, mely nem szüntette meg ugyan a bírói mérlegelést, csak szempontokat adott a büntetések kiszabásához, ezáltal korlátozta az értékelhető információk körét. A háttérben filozófiai okok állnak, melyek egyik része szerint a büntetőjog növekvő szigora az, ami megköveteli az eljárási garanciák növelését a területen. A másik főbb érvcsoport pedig attól a tendenciától való félelem, hogy amennyiben a korábbi rendszer állna fenn, úgy kevesebben ismernék be tettüket vagy mondanának le a tárgyalásról tudván, hogy nem csak az iratok alapján ítélnék meg őket.

⁹ Lásd *i.m.* 66-74. o.

¹⁰ Lásd *i.m.* 75-77. o.

A kérdéskör strasbourgi szemszögből történő vizsgálata alapján egyértelműen látható, hogy a büntetés kiszabásának szakaszában is szükséges a fair eljárás, hiszen csak ez tudja garantálni a személyek azonos szintű védelmét. A bűnösség kimondásával ugyanis nem száll át a bizonyítási teher a vádlottra.¹¹

Evidensnek tűnik számomra is, hogy a terheltek nem kerülhetnek ítélethirdetés után azért kedvezőtlenebb helyzetbe, hogy olyan tények vagy ismeretek alapján szabnak rájuk ki büntetést, melyeket a bíróság nem vizsgált, vagy nem vizsgálhat meg, így közvetlenül nem bizonyosodhatott meg azok igaz vagy hamis voltáról. Nem jelenti mindez azt, hogy a vádlott életvitelének vagy büntetett előéletének ne lehetne kihatása a büntetés mértékére amennyiben ezt a jogszabályok értékelhetőnek tekintik.

A fiatalokkal kapcsolatban is heves elméleti csatározások voltak. Az ún. gyermekjóléti (welfare) modell képviselői ugyanis az állami paternalizmusba vetett hitüknek adtak hangot. Ha a szülők képtelenek gyermekeikről gondoskodni és ezáltal bűnelkövetők lesznek, akkor mindez az államra hárul. A deviáns fiatalnak pedig egyetlen joga van csupán, hogy gondoskodjanak róla. Mindez pedig a rehabilitáció – így a fiatalok – érdekében történik. Ha ezt az olvasatot nézzük, akkor tényleg nincs sok értelme az eljárási garanciális szabályoknak.

A következő lépcsőfok a 19. század végén az volt, amikor a fiatalokat is a felnőtteket azonos módon bírálták el. A fiatalok egyre durvább bűncselekményeket követnek el, ők a jövő bűnözői, egyes csoportjaik reszocializációja szinte lehetetlen. Maga döntött a bűnöző életmód mellett, ezzel mintegy felnőtté vált; így ugyanúgy kell vele szemben eljárni.

A 20. század elejére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a fiatalok azonos módon történő kezelése nem megoldás, és kezdtek kialakulni az államok többségében a speciális, kifejezetten a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerek.

Az 1960-as években a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság kimondta a fiatalkorúak önvádra kötelezése tilalmának jogát, illetve, hogy nekik is keresztkérdézési joguk van. Ezek a döntések a korábbi jóléti modellt az alapjaiban ingatták meg.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a nyolcvanas évektől kezdte vizsgálni a fiatalkorúak jogaival kapcsolatos panaszokat. Megállapították, hogy nem sérti az Egyezményt, ha a fiatalkorúak eljárásában nem ugyanazok a garanciák, mint általában, ami tulajdonképpen a jóléti modell részben történő elismerésének is tekinthető. Így például a nyilvánosság széles körben történő kizárása az ilyen tárgyalásokról a tisztességes eljárással összeegyeztethető, sőt meg is kívánja.¹²

A fiatalkorúakkal kapcsolatos speciális eljárások véleményem szerint annyiban igazolhatók, amennyiben képesek elősegíteni azt a célt, amit a magyar Btk. a büntetések és intézkedések során előír; azaz ha az eljárások speciális jellege a fiatalkorúak érdekében, azok fejlődése miatt és reszocializációjukat elősegítve történik. Ha azonban mindez csak az eljárás bonyolultabbá tételéhez vezet, és a terheltek társadalomba történő visszailleszkedésében nem segít, akkor nem szabad átesnünk a ló túloldalára azzal, hogy minden körülmények között ragaszkodunk a fiatalokkal történő eltérő bánásmód alkalmazásához.

¹¹ Lásd *i.m.* 78-85. o., ill. 91-94. o.

¹² Lásd *i.m.* 85-90. o., ill. 94-98. o.

Az első szerkezeti egység összességét tekintve folytatja a *Bevezetésben* megkezdett gondolatokat, a tisztességes eljárással kapcsolatos általános kéréseket vitat meg a bírói gyakorlat tükrében. Az ezt követő három fejezet pedig három, a szerző által kiemelt jog, illetve jogcsoport – a pártatlan bíróhoz való jog, a bizonyítással kapcsolatos jogok, és a hallgatás jogának – a tartalmát és jelentőségét fejti ki szintén strasbourgi szemszögből.

2.3. A pártatlan bíróhoz való jog az Európai Emberi Jogi Egyezményben és a büntetőeljárás rendszere. A fejezet három nagyobb egységből tevődik össze. A szerző legelőször az Egyezmény szempontjából vizsgálja a pártatlanságot, illetve ennek elemeit. Ezt követően tárgyal néhány, a pártatlanság során felmerülő kiemelt kérdéskört, míg végezetül a bírók pártatlanságát helyezi el több jelentős érdek – különösen a bírák méltóságának és a bíróságok tekintélyének védelme – viszonylatában.

Az Egyezmény 6. cikkének első bekezdése ezzel a mondattal kezdődik: *Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.* A bírónak tehát függetlennek, pártatlannak kell lennie, és a bíróságot törvény hozza létre. A három egymással szorosan összefüggő kérdésből Bárd Károly ezúttal a pártatlanság kérdéskörét vizsgálja, melynek a semlegeségen kívül része, hogy a bíró önmaga korábbi ítéleteitől, illetve véleményétől is függetlenedni tudjon.

A bíró csak az ügyre vonatkozó körülményeket vizsgálhatja, és semlegesnek kell lennie. Nem jelenti ugyanakkor a Bíróság gyakorlata szerint a 6. cikk megsértését önmagában az, hogy az eljárásban a döntéshozók között van egy érintett, ha általában véve megvan a megfelelő egyensúly.

A bírók elfogultságának vizsgálata számos esetben igen nehézkes, mivel ők maguk ezt nyíltan nem szokták kimondani. Kétféle „teszt” van ilyen esetekben, az egyik az ún. szubjektív teszt, mely a bíró személyes meggyőződését hivatott vizsgálni, míg az ún. objektív teszt az elfogultságot alátámasztó tényeket keresi.

A strasbourgi gyakorlat szerint nem feltétlenül kell kizárni az eljárásból azt a bírót, aki a hatályon kívül helyezett határozat meghozatalában részt vett (*Ringeisen ügy*), úgyszintén nem hivatkozhat utólag a vádlott elfogultságra, ha tudta, hogy a vizsgálóbíró részt vehet az ítélő tanácsban, és az ő kizárását az eljárás elején nem kérte (*Bulut ügy*).¹³

A „funkcióhalmozás” azonban aggályos lehet; ha a bíró bíróként és vádlóként is eljár ugyanabban az ügyben, elsősorban a vizsgálóbírói rendszerekben. Előnye, hogy az ügyet az elejétől kezdve ismeri, a nagy kérdés csupán az, hogy tudja-e függetleníteni magát a korábbi szakban hozott döntéseitől és véleményétől. Bárd Károly szerint amennyiben nem, akkor saját bírói mivoltát kérdőjelezi meg.

A nyomozási bíróval kapcsolatban felmerül ugyanez a kérdés, de a szerző véleménye szerint önmagában az, hogy valaki dönt egy terhelt letartóztatásáról, nem

¹³ Lásd *i.m.* 105-118. o.

azt jelenti, hogy a bűnösségét állapította meg, hanem sokkal inkább azt, hogy a nyomozó hatóság gyanúja nem ésszerűtlen. A félreértés a hagyományos kontinentális felfogásban keresendő, ahol a bírót, mint ítélkezőt látjuk, holott rendkívül fontos, ha nem fontosabb feladatai vannak az eljárás törvényességének és az emberi jogoknak a betartatásában is, ahogyan azt a Bíróság is vallja.

A bírák előkészítő eljárásban betöltött szerepét vizsgálva ugyanazon bírók részvétele az eljárás ezen, és későbbi szakaszában önmagában nem egyezményesítő, de elmondható, hogy a korábbi szakaszban történő bírói aktivizmust nem jó szemmel nézi a strasbourgi fórum. Ugyanakkor a *Fey ügyben* kimondta: csak az előkészítő eljárásban hozott intézkedések természete és terjedelme alapján dönthető el mindez. Nem minden strasbourgi bírót látja ezt így, Martens bíró szerint a bírókba vetett bizalmonál fontosabb az igazságszolgáltatás ésszerűsége és gördülékenysége. Bárd Károly szerint ezzel szemben úgy véli, hogy a kisebb súlyú ügyekben előnyben lehetne részesíteni az eljárás gyorsabb befejezését a funkció-elkülönítés kívánalmával szemben. Sőt, akad olyan nézőpont is (Trechsel bíró), aki szerint fiatalok esetén éppenséggel az lenne célszerű, ha nem mindig valami ismeretlen járna el, hanem valaki olyan, akit már megszoktak, aki iránt bizalommal vannak. A Bíróság tehát következetlen ebben a kérdésben, és a szerző szerint ezzel akaratlanul is lejjebb viszi a védelmi szintet.¹⁴

Amennyiben a régi magyar büntető eljárásjog szemszögéből nézzük a témát, akkor nem találjuk meg ezt a problémát. A Bp. ugyanis kizárta, hogy a „főtárgyaláson” ítélőbíró vagy jegyzőkönyvvezető legyen az, aki az ügyben valamely bírói tevékenységet fejtett ki. Úgyszintén kizárta azokat a személyeket is, akik az ügy előbbi elintézésével az ítélet hozásában részt vettek.¹⁵ Bárd Károly ezzel szemben a bírák ilyen körülmények között történő kizárása esetén a beléjük, a pártatlanságukba vetett bizalom csorbulását látja.

Érdekes kérdést vet fel az ún. büntetőparancs kérdésköre. A Bíróság előtt ugyanis még nem volt példa olyan panaszra, hogy azokban az országokban ahol nincs kizárva a bírót a tárgyalás mellőzése eljárás után a tárgyalásból, az mennyiben sérti a pártatlanság elvét.

Bárd Károly így a kérdést a Svájci Szövetségi Bíróság és a magyar Alkotmánybíróság szemszögéből közelíti meg. A svájci bíróság szerint a bírót oldaláról kell szemlélni a dolgot: mennyiben veszélyezteti, mennyiben van hatással a korábbi döntése az ügyre, mert ha ugyanazt a kérdést kell eldöntenie, amiben már korábban döntött, akkor féltő, hogy nem lesz elég nyitott. A magyar Alkotmánybíróság szerint nem aggálymentes az ilyen eljárás, mégis az ügyek ésszerű időn belül való befejezése érdekében talán lehet ilyen engedményt tenni.

A svájci és magyar fórumok tehát nem ugyanúgy értelmezik a 6. cikk tükrében egyazon bírót eljárását a büntetőparancs esetén.

A büntetőparancs intézménye önmagában nem ellenkezik az Egyezményvel, erre született már strasbourgi döntés. Tárgyalás kérése esetén pedig fennáll a súlyosítási tilalom, így tulajdonképpen a terhelt nem kerülhet hátrányosabb helyzetbe, és természetesen joga van a fellebbezésre is. (Véleményem szerint egyébként sem

¹⁴ Lásd *i.m.* 119-135. o.

¹⁵ Vö. Auer György: *Magyar büntető eljárási jog*, Gergely R. Könyvkereskedése, Budapest, 1938, 54. o.

az a jellemző, hogy ártatlanok kérik a tárgyalásmellőzéses eljárást, így az ártatlanok elítélésének valószínűsége igen minimális.) Ezek alapján a szerző úgy látja, hogy nem akadhat fent a Bíróság rostáján ez az intézmény, nem tartja ugyanakkor szerencsésnek az Alkotmánybíróság gazdaságossági szempontokból történő értékelését.¹⁶

Az Alkotmánybíróság döntése kapcsán Bárd Károly kifejti a tisztességes eljárás összetevőivel kapcsolatos elméletét. A tisztességes eljárás – tágabb értelemben – áll egyrészt a bírósággal és bíróval szembeni követelményekből (törvény által felállított bíróság, független, pártatlan), a nyilvános tárgyalás jogából, az ésszerű időn belüli döntésből és a szűkebb értelemben vett tisztességes eljárásból (*fairness*). Ez utóbbiba pedig az Egyezmény 6. cikk 3. bekezdésébe¹⁷ tartozó jogok, az implicit jogok egy része (másik részük természetesen, mivel természetük „rejtett”, így a tágabb értelemben vett tisztességes eljárás elemei), illetve az ártatlanság véelme tartozik.

A felsorolt elemek természetüknél fogva különböző jellegzetességgel bírnak. A nyilvánosság például védi az egyént, de a közösség ellenőrző szerepét is betölti. Nem abszolút jog, bizonyos esetekben korlátozható, de a vádlott nem mondhat le róla, mert nem csak őt, hanem a közösséget is illeti. Az ésszerű időn belüli elbírálás is kétarcú jogosítvány. Közös benne és a nyilvánosság elvében, hogy mindkettő célja az igazságszolgáltatásba vetett bizalom növelése. Egyneműek, és ezen oknál fogva pedig egyik jog hiánya képes kompenzálni a másikat; „a büntetőparancs anulálja a nyilvánosságot, de a gyors elintézés erősíti az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat.”¹⁸

A nevesített és implicit *fairness* jogosítványok viszont csak a vádlottat illetik meg, és funkciójuk az ártatlan elítélés elleni védelem. Néhányukról le is lehet mondani, mint például a tanúkhöz történő kérdésfeltevés jogáról, vagy a vád megismerésének jogáról. Nem lehet lemondani ugyanakkor a védőhöz való jogról, ez ugyanis az igazságszolgáltatás iránti bizalom erősítését szolgáló jog. A *fairness* jogosítványok külső, *fairness*en kívüli érdekből való korlátozásának jogszerűsége mindig mérlegelés függvénye. Igazolhatósága pedig az azonos funkciót teljesítő elemek összevetésével állapítható meg.

A pártatlanság több funkcióval rendelkező elv, amellett hogy a közbizalmat növeli, az ártatlanul elítélés ellen is véd. Kompenzálása csak egyik oldalról lehetséges.

¹⁶ Lásd *i.m.* 136-143. o.

¹⁷ 6. Cikk 3. Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van - legalább - arra, hogy

- a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól;
- b) rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;
- c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;
- d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúihoz és kieszközhessen, a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják;
- e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.

¹⁸ Lásd *i.m.* 145. o.

Az eljárás lassúsága, de megbízhatósága az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat elfogadható szinten tartja.

A pártatlan bíróhoz való jog, ha számunkra sérthetetlennek és magasztosnak tartott jog is, az eljáráson kívülről is sérelmet szenvedhet. Az Egyezmény ugyanis biztosítja a véleménynyilvánítás szabadságának jogát, márpedig nem egyszer fordul elő, hogy a média egy-egy vitatott ítélet kapcsán keresztűzbe veszi a döntéshozókat, sokszor gyalázkodó hangnemben, vagy ítélethozatal előtt nyomásgyakorló szándékkal.

A bíróságok tekintélyének védelme és a pártatlanság védelmezése így megkívánja adott esetben egy másik jog – nevezetesen a véleménynyilvánítás szabadságának – korlátozását.

A hivatalos személyek és közszereplők rágalmazásában, gyalázásában az Alkotmánybíróság erősen vitatott határozatai magasabb túrés szintet állapítottak meg. Ezek szerint az egyenlő társadalmi megbecsülés illúzió csupán. Bárd Károly szűkebbre venné a közszereplők és a hivatalos személyek – köztük a bírák – sérelmére elkövethető becsületsértés és rágalmazás körét.¹⁹ Meglátásom szerint is túrhetetlen a bíróság tekintélyének, vagy tágabb értelemben az igazságszolgáltatásnak ilyen fokú negatív megkülönböztetése, hiszen a bíróság intézményének társadalmi megbecsülése alapvető fontosságú, tekintélyvesztésük pedig az egész rendszerbe vetett bizalmat is megingathatja.

A szerző a továbbiakban azt tárgyalja, hogy a bírák esetén lehetséges-e a többi hivatalos személytől, illetve a közszereplőktől eltérő védelmi szintet meghatározni.

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény szerint nem csak és kizárólag a jó hírnév védelme érdekében korlátozható a véleménynyilvánítás szabadsága, hanem a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása is indoka lehet.²⁰ A másik oldalon pedig azok az érvek állnak, melyek a hatalommal szembeni adott esetben szükséges kritikának adnak hangot, amellet, hogy kissé furcsának tűnik az is, hogy a bíróságok maguk döntenek jogaik megsértése esetén. Az a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban megemlített lehetőség, hogy a kormány és a közhivatalt betöltők helyzetüknél fogva más módon is tudnak választ adni az őket ért kritikákra a bírák esetében nem áll fenn.

Angolszász területeken a *contempt of court*, a bíróság megsértése lehet a véleménynyilvánítás egyik korlátja. Ez a bíróság tekintélyét védő eszköz azonban inkább eljárási szankció (rendzavarás esetén például), vagy más országokban külön

¹⁹ Lásd *i.m.* 149-160. o.

²⁰ 10. Cikk - Véleménynyilvánítás szabadsága

1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgókép vállalatok működését engedélyezéshez kössék.

2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.

bűncselekményekként értékelt cselekmények büntetése (hamis tanúzásra rábírás), hazánkban így ez nem lenne megoldás. (Mindazonáltal nem tartanám az ördög művének, ha a magyar rendszer az angolszászhoz hasonlóan erőteljesebben fellépne az eljárást zavaró személyek ellen.)

Bárd Károly összességében tehát arra a következtetésre jut, hogy nem a bírák magasabb tūrés szintjét igazolja az igazságszolgáltatás kivételes szerepe a jogállamban, hanem a sérelmükre elkövetett becsületüket és tekintélyüket sértő nyilatkozatok szankcionálását.²¹

2.4. Az Emberi Jogi Egyezmény és a bizonyítás a büntetőeljárásban. Az utolsó előtti fejezet tulajdonképpen három kérdéskör mélyebb vizsgálatára vállalkozik. Az egyik a vádlott személyes részvételére vonatkozó dilemmák ismertetése, másik a terhelttel való konfrontáció jogának területe, míg a harmadik a törvénysértően beszerzett bizonyítékok felhasználhatóságának lehetőségei.

A tanúk elsődleges információforrások a perben, meghallgatásuk így általában nagy jelentőséggel bírhat, mégsem feltétlenül kötelező, ha vallomásuk nem fontos az ügy eldöntése szempontjából. A strasbourgi bíróság ezt önmagában nézi, hiszen a ténymegállapítás folyamatába nincs beleszólása a szubszidiaritás elve alapján, kivéve, ha úgy látják, hogy a nemzeti bíró ezzel minden ésszerűséget nélkülözött és önkényesen járt el.

A vádlott részvétele az eljárásban azért lényeges, hogy az interakció során a bíróság teljesebb képet kaphasson a vádlott személyiségéről, és a terhelt élhessen azon jogosítványokkal, melyekhez személyes jelenléte szükséges. Cherif Bassiouni szerint azonban a személyes jelenlét korántsem tartozik a nemzetközileg elfogadott alapvető jogok körébe, hiszen a nemzeti alkotmányok legtöbbször mellőzik a megemlítését az alapvető jogok között.

1993 óta, amikor az említett amerikai professzor a témakört megvizsgálta Bárd Károly szerint nagyot változott a világ. Sokszor a terhelt tudva, hogy ezzel elhúzzák az eljárást szándékosan nem vesznek részt rajta, vagy a börtönből megszökve ismeretlen helyre távoznak. Elég ez ahhoz, hogy velük szemben ne lehessen eljárni?

Korábban voltak nemzetközi bíróságok, melyek eljárhattak a terhelt távollétében (például a Nürnbergi Katonai Törvényszék), de egy ilyen eljárással azt kockáztatják, hogy a külvilág számára azt sugallják, hogy képtelenek betölteni szerepüket, mert nem tudják a tagállamaiknál elérni, hogy a vádlott megjelenését biztosítani tudják.

Egyáltalán nem biztos, hogy ez a jövő útja. A nemzeti szabályozások sem homogének, előfordulnak olyan megoldások, melyek engedik az eljárást részben vagy egészben a terhelt távollétében. Így a német jog szerint lehet nyomozni a terhelt távollétében, de a tárgyaláshoz már szükséges, hogy megjelenjen az ún. engedetlenégi eljárás eseteit kivéve. Ez utóbbi kisebb jelentőségű bűncselekményeknél létezik, mikor a vádlott szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg. Egyéb esetekben, mivel a vádlott alapjoga az érveinek a bíróság előtt való előadása, meg kell teremteni ennek lehetőségét.

²¹ Lásd *i.m.* 165-175. o.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága csak szűk körben tartja elfogadhatónak - valószínűleg angolszász mintát követve – a terhelt távollétében történő eljárást. A kanadai jog szerint ezzel ellentétében még kézre kerítését követően sem követelheti a vádlott, hogy jelenlétében tárgyaljanak, ennek célszerűségéről a bíróság dönt.

A kontinentális jogok kevésbé zárkoznak el ettől a lehetőségtől, itt azonban lehetőség van a jogerő feloldására is szemben a common law országok jogával. A tendencia pedig inkább efelé billen, a common law országok is kezdenek engedni és szélesebb körben lehetővé tenni a távollévővel szembeni eljárást. A jogközelítésben pedig a Bíróság gyakorlatának komoly szerepe volt.²²

Kérdésként merül fel, hogy a terhelt jelenléthez való joga személyes jogosultság, amiről le lehet mondani (mint az Egyesült Államokban vagy Kanadában), vagy pedig közpolitikai kérdés, és nem lehet a belátására bízni, hogy élni kíván-e vele.

A szerző korábban említett fairness fogalmához nyúlik vissza és fejti ki, hogy ennek a fogalomnak a részjogosítványai az ártatlanok téves elítélését hivatottak megakadályozni, személyes jogosultságok, melyek igénybeviteléről vagy elvetéséről az érintett dönthet. Ugyanakkor a jelenléthez való jognak más funkciója van, mégpedig az igazságszolgáltatás felépítésével kapcsolatosan, így a terhelt egyoldalúan nem mondhat le róla. Az összefüggés azonban ez utóbbi esetben nem közvetlen, így Bárd Károly véleménye szerint nem ellentétes az Egyezményvel az a jogrendszer, amely lehetővé teszi a terhelt számára, hogy ne éljen ezen jogával. Az erre vonatkozó lemondásnak azonban önkéntesnek és egyértelműnek kell lennie.

Amennyiben esetleg a tárgyaláson való részvételt kötelességként fognánk fel, a hatóságoknak mindent meg kellene tennie azért, hogy a vádlott jelen is legyen. Elvileg a jelenlétre kényszerítés nem sérti az Egyezmény tisztességes eljárással kapcsolatos jogait, ami nem jelenti, hogy esetleg más emberi jogokat nem érinthet.

Az igazságszolgáltatást könnyen ellehetetlenítheti a terhelt azzal, hogy állandóan távol van olyan esetekben, amikor jelen kellene lennie, illetve ha szökésben van vagy tárgyalóképtelen állapotban jelenik meg. Ilyen esetek igazolnák a távollétben történő eljárást. A terhelt jelenlétre kényszerítése pedig jogsértésekhez vezethet²³ – írja a könyv, és teszem hozzá, könnyen előfordulhat, hogy ottléte ellenére egyáltalán nem lesz a per aktív résztvevője.

Sajátos problémaként jelenik meg a terhelteknek a vád tanúival történő konfrontációhoz való joga. A 6. cikk alapján a vádlott a pert alakíthatja, és a tisztességes eljárás sérelmét jelenti, ha adott esetben valamilyen bizonyíték megvizsgálásánál nem lehet jelen.

Két főbb csoportja van az ilyen eseteknek. Az egyik azon tanúk köre, akik nyomozás során tett vallomásukat a tárgyaláson nem kívánják elmondani. Vallomásuk felolvasható bizonyos jogrendszerekben, és akár ez alapján is születhet ítélet. A strasbourgi bíróság elutasítja a csupán ilyen bizonyíték alapján történő elítélést, és a 6. cikk sérelmét állapítja meg, mivel nincs módja a terheltek megkérdőjelezni a bizonyíték hitelességét. Az ilyen ügyekben a vádlott ismeri a tanúkat, de vagy az ügyek gyors lezárása végett, vagy pedig a tanúk, sértettek fizikai vagy lelki védel-

²² Lásd *i.m.* 177-190. o.

²³ Lásd *i.m.* 191-204. o.

me miatt nem kötelezik őket a tárgyaláson történő részvételre. (A bejelentő áldozatok 13%-át, a tanúk 9%-át fenyegetik meg Angliában egy felmérés szerint. Közülük 22% nem tesz feljelentést félelemből. Írországban 100% a fenyegetettség a nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél.²⁴)

Más a helyzet az ún. anonim tanúk esetén, akiknek főleg a szervezett bűnözés elleni küzdelemben fontos a védelme. A Bíróság esetjoga rendkívül gazdag, de mára már letisztult. Ebből kiderül, hogy az Egyezmény nem biztosít korlátlan jogot a tanúk kikérdezésére.

A leginkább támogatott megoldás a holland, melyben a nyomozási szakban egy speciális bírói eljárásban először arról dönt a bíró, hogy indokolt-e az anonimitás. Ez után a bíró hallgatja meg a tanút, akihez kérdéseket a védő vagy a gyanúsított írásban tehet. Csak anonim tanú vallomása alapján pedig tilos marasztaló ítéletet hozni.

A 6. cikk 3. bekezdése d) pontjának a korlátozása során többféle okra szoktak hivatkozni: a tanú hozzátartozói minősége, a tanú zaklatástól vagy veszélytől való megóvása, szexuális bűncselekmények áldozatainak védelme vagy pedig egyéb, operatív szempontok (mint például a tanú előkerítése lehetetlen vagy rendkívül időigényes).

A tanúk védelme kapcsán óhatatlanul felmerül annak a kérdése, hogy ez esetben mások érdekeire is figyelemmel kell lenni az eljárás folyamán. A büntetőeljárás nem veszélyeztetheti a tanúk életét vagy testi épségét. Más a helyzet az eljárás elhúzódsására hivatkozás esetén, ez ugyanis nagyon szűk körben lehet csak magyarázat.

Ami a magyar megoldást illeti, nálunk nem vehető figyelembe a tanú nyomozási szakban tett vallomása, ha a tárgyaláson él a vallomástétel megtagadásának jogával, de ha ezt jogosulatlanul tagadja meg, vagy elhunyt, vagy egészségi állapota miatt képtelen vallomást tenni. Tizennegyedik életévét betöltött tanú meghallgatására csak szűk körben van mód, úgyszintén hazánkban is létezik a különösen védett tanú intézménye, stb. A Be. ugyanakkor igyekszik a vádlottat esetlegesen érő hátrányokat tompítani, ha feltételezhető, hogy a tanú nem tud jelen lenni a tárgyaláson, akkor a nyomozati bíró kihallgathatja, akár csak a kiskorút. A különösen védett tanúkkal kapcsolatos eljárásban pedig a holland mintát vettük át azzal az eltéréssel, hogy nem mondtuk ki, hogy az ítélet nem alapulhat csak és kizárólagosan ilyen vallomáson.²⁵

Bárd Károly nem szólt a műben egy viszonylag új, mégis talán egyre inkább használt módszer, a videokonferencia strasbourgi megítéléséről. Tény, hogy a zárt-célú távközlő hálózat útján történő tárgyalás tartása esetén létezik valamilyen kapcsolat a vád tanúi és a terhelt között, kérdéseket tehet fel és reagálhat a tanú által elmondottakra, mégsem tudhatja hogy kicsoda a választ adó ha képe vagy hangja eltorzított. Bizonyára a megoldás megüti a Bíróság által megkövetelt tisztességes eljárással kapcsolatos szintet, ezért nem került említésre.

A szerző felveti annak lehetőségét, hogy ha létezne olyan nemzeti szabály az országokban, amely felszólítaná a bírókat döntéseiknél a nemzeti jognak a

²⁴ Kertész Imre: A még különösebben védett tanú, *Belügyi Szemle*, (2001) 11, 39. o.

²⁵ Lásd *i.m.* 209-226. o.

strasbourgi joggal összhangban történő értelmezésére, akkor lényegesen kevesebb panasz érkezne ehhez a Bírósághoz. Sokszor előforduló jelenség ugyanis, hogy egy nemzeti jogszabály máshogy történő értelmezésével önmagában megoldható lenne egy-egy probléma. Kérdés azonban, hogy az egyébként is túlterhelt bírák mennyire lennének képesek vizsgálni a strasbourgi jogot, illetve mit csinálnának, ha eltérő hazai gyakorlatot tapasztalnak. Persze egy jól elkészített jogszabály, és egy megfelelő információs központ az ilyen kérdésekre is megadná a választ.

Nem szól az Egyezmény a törvénysértően beszerzett bizonyítékok sorsáról sem. Képezheti-e jogsértés útján beszerzett bizonyíték a büntetőeljárás tárgyát? Bárd Károly Beling gondolataiból kiindulva vázolja fel az alaphelyzetet, és keresi a választ a garanciális szabályok és a szubsztantív értékeket oltalmazó rendelkezések vizsgálatával.

Beling szerint a pozitív bizonyítási szabályok rendszerint elvezetnek az igazsághoz, míg a negatívak járhatatlan úthoz hasonlóak, akik erre tévednek, azok bizonyosan eltévednek. A bizonyítási tilalmak, mint harmadik csoport ezen túl valami idegent visznek be az eljárásba, egy járható utat zár le ezzel a jogalkotó valamilyen megfontolásból.

A legnagyobb probléma ilyen esetekben, hogy a törvénytelen módon beszerzett bizonyítékok hitelt érdemlősége igencsak megkérdőjelezhető. A Jogok és Szabadságok Kanadai Kartája szerint csak az összes körülmény mérlegelésével állapítható meg, hogy mennyiben lehet elfogadni az ilyen bizonyítékokat. Amennyiben ezek az igazságszolgáltatás tekintélyvesztését eredményeznék, mindenképpen ki kell zárni őket.

Strasbourg nem szól bele ebbe a kérdésbe, és mint korábban szó volt róla az Egyezmény szövege sem ad eligazítást. Ha azonban az eljárás egészéből a tisztességes eljárás megsértése következne, akkor természetesen meg kell állapítani a 6. cikk sérelmét.²⁶

Magyar viszonyokra kivetítve az új Be.²⁷ változást hozott a korábbi bizonytalan jogértelmezés tekintetében, az arányosság elvének, személyiségi jogok tiszteletben tartásának és az emberi méltóság figyelembe vételének követelményét írja elő. Az említett fogalmakat jelentéssel azonban a bírói gyakorlat fogja majd kitölteni.²⁸

²⁶ Lásd *i.m.* 227-231. o.

²⁷ 60. § (1) Az eljárási cselekmények végzésekor az emberi méltóságot, az érintettek személyiségi jogait és a kegyeleti jogot tiszteletben kell tartani, és biztosítani kell, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra.

77. § (1) A bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során e törvény rendelkezései szerint kell eljárni. Jogszabály elrendelheti a bizonyítási cselekmények teljesítésének, a bizonyítási eszközök megvizsgálásának és rögzítésének, valamint a bizonyítási eljárások lefolytatásának meghatározott módját.

(2) A bizonyítási cselekmények végzésekor az emberi méltóságot, az érintettek személyiségi jogait és a kegyeleti jogot tiszteletben kell tartani, és biztosítani kell, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra.

78. § (4) Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg.

²⁸ Lásd *i.m.* 232-239. o.

Nagyon megfontoltnak tartom a magam részéről a Bíróság ilyen módon, azaz az eljárás tisztességességét összességében történő megítélését, hiszen szélsőséges esetben akár az is előfordulhat, hogy a hatóságnak nem áll módjában, akár időhiányban például egy lehallgatásra engedélyt beszereznie, vagy azért mert az engedélyt kibocsátó szerv dolgozói között is fellelhető a gyanúsítottakhoz közel álló néhány személy. Más kérdés, hogy adott jogrendszer előírhat olyan szabályt, hogy ilyen esetben egy utólagos jóváhagyás esetleg legitimálhatja az eljárást.

2. 5. A hallgatás joga. A könyv utolsó nagy szerkezeti egysége a terhelt csöndben maradási jogáról, hallgatásáról szól. Bárd Károly eltérően a korábbi jogok tárgyalásától, igen nagy terjedelemben foglalkozik ennek a speciális jognak a kialakulásával, történetével.

Eredetét a talmudi jogbölcseletben látja; senkitől sem várható el, hogy saját vesztét okozza. A gondolat, a *nemo tenetur* elve megjelenik a XI-XII. századi egyházi írásokban, mégis igazi bölcsője az irodalom szerint Anglia. Ott a 18. században vált gyakorolható joggá, igaz a vádlottak vallomását nem értékelték teljes jogú bizonyítási eszköznek. A kontinentális inkvizitórius perben pedig csak a hallgatás volt az, amivel a terhelt menthette magát.

A huszadik században több nemzetközi egyezmény is megemlíttette ezt a jogot, mint például az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, a genfi egyezmények, vagy pedig a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma. Hazánkban a terheltet 1989-től figyelmeztetni kell kihallgatása előtt arra, hogy nem köteles vallomást tenni.

A hallgatáshoz való jog korlátozásaként jelent, jelenik meg, hogy adott esetben ún. engedetlenségi vagy makacssági büntetést szabnak ki azokkal szemben, akik élnek ezzel a lehetőségükkel, vagy a hallgatást a bűnösséget alátámasztó bizonyítékként értékelik. Ennek háttere az a benthami gondolat, hogy „az ártatlanság a megszólalás, míg a bűnösség a hallgatás jogát igényli.” A legújabb kísérlet ennek a jognak a korlátozására a nemzetközi terrorizmus térhódításával jelent meg, Alan Dershowitz egyenesen a „visszafogott” kínvallatás alkalmazásának megfontolásáról elmélkedik.²⁹ A kontinentális jog eltérő hozzáállását Bárd Károly leginkább abban látja, hogy a *common law* országokban a formális bizonyítási rendszer maradványai miatt inkább hajlanak arra, hogy egyes kérdéseket a büntetőjogon kívüli más módszerek alkalmazásával oldjanak meg.³⁰

Ez valóban így van, hiszen például a terrorcselekmények hovatartozásával kapcsolatban több nézet is létezik. A hagyományos kontinentális felfogás igyekszik megtartani a cselekményt a büntetőjog keretein belül (így az ilyen cselekmények terheltjei számára biztosítani kell az eljárási garanciákat vagy azok nagy részét), míg az Egyesült Államokban elterjedt, a terroristáknak hadviselő félként (ilyenkor a

²⁹ Dershowitznak a kínvallatással kapcsolatosan speciális elgondolása van. Elmélete alapján egy ún. „kínzási engedély” (torture warrant) birtokában, melyet bíró adhatna ki, törvényes keretek között lehetne szabályozni a kényszervallatást. Természetesen ő is csak kivételes helyzetekben tenné ezt lehetővé, amennyiben közeli veszélyről lenne szó, és a veszély más módon nem hárítható el. Lásd bővebben: Eric A. Posner – Adrian Vermeule: *Terror in the Balance – Security, Liberty, and the Courts*, Oxford University Press, 2007, 208-209. o.

³⁰ Lásd *i.m.* 243-250. o.

genfi egyezmények alá tartoznak), vagy inkább különleges ún. kombattánsként történő értékelése. Utóbbi kategória pedig kívül esik bármilyen jogi szabályozáson. Az ún. kombattánsok vád nélkül fogva tarthatók és nincs joguk jogi képviselőhöz sem. Ez alól az sem jelent kivételt, ha a fogvatartott személy amerikai állampolgár.³¹

A hallgatás jogát az emberi jogi egyezmény nem említi, ami – hasonlóan a korábban említett jogokhoz – nem jelenti, hogy a gyakorlatában ne fordult volna elő.

A hallgatás joga értelmezhető a véleménynyilvánításhoz való jog speciális változatának is, az Európai Emberi Jogi Bizottság annak is tekintette, míg a Bíróság a tisztességes eljárás egyik elemének nem nyilvánította 1993-ban a *Funke ügyben*.

A probléma azért jelentős, mert ugyan a magánszférához való jogot (akár ennek is tekinthetjük a hallgatás jogát) vagy a véleménynyilvánítás jogát lehet korlátozni ha szükséges, az arányosság követelményének megfelelően, míg a tisztességes eljárástól és annak részjogosítványától teljesen nem lehet senkit megfosztani.

A Bíróság a fent említett döntésében csak deklarálta a részjogosítványként történő elismerést, annak tartalmát nem fejtette ki. Az ítélet felborzolta a kedélyeket, mivel a kényszer minden formáját tiltja. Így ujjlenyomat, vérminta, vagy okiratok átadására kötelezés mind-mind jogsértő lehet, mely könnyen ellehetetlenítheti a nyomozó hatóságokat, főleg a pénzügyi-gazdasági bűncselekmények esetén.

A *Saunders* ügyben rájött a Bíróság, hogy korábban „túl okosan” döntött, és maga tömte be az általa kivájt rést. Kimondták, hogy a fent említett elv nem vonatkozik azon bizonyítékokra, melyeket kényszerrel szereztek meg, de a terhelt akaratától független léte van (például lefoglalt okirat, vérminta, vizeletminta, DNS). Szinonimaként használták ugyanakkor az indoklásban az önvádolás alóli mentesség jogát és a hallgatás jogát. Ezzel kapcsolatban a szerző osztja Martens bíró különvéleményét, mely szerint a két jog az általános és különös viszonyában áll egymással, és a hallgatás joga csupán a válaszadás megtagadására korlátozódik.

Bárd Károly szembe száll a Bíróság azon indoklásával, hogy az okiratot sajátosága miatt kell eltérő módon kezelni a hallgatás jogától. Az okirat megszerzése érdekében alkalmazott kényszer (például házkutatás) teljesen más, mint a vallomás kicsikarása, amellet hogy a Bíróság csak a terhelt akaratától önálló léttel bíró iratok beszerzését tartja egyezménykonformnak, így a házkutatás során véletlenül megtalált ilyen okirat sem lenne felhasználható, noha más, korábbi ügyekben ezek felhasználását nem tartották aggályosnak.

Amennyiben a hallgatás jogát és az önvádra kényszerítés egyéb eseteit a Bíróság külön kezelné, megoldódhatna számos probléma. Előbbi ugyanis az eljárás *fairness* eleme, azaz az ártatlanok elítélési lehetőségét csökkenti, míg a mentesség többi esete pedig a 8. cikk szerinti magánszféra védelmének hatálya alá esne. Ezzel megoldhatnánk a gordiuszi csomót, és nem lenne szükség a hallgatáshoz való joggal kapcsolatos kérdések utólagos korrigálására.³²

A hallgatás jogának vizsgálatakor felmerül a jog esetleges korlátozásának kérdése. Mivel a szerző szerint ez a jog a *fairness*, így a tisztességes eljáráshoz való jog implicit részjogosítványa, ezért abszolút jog, és ettől nem lehet megfosztani a

³¹ Lásd bővebben: John Yoo: Courts at War, *Cornell Law Review*, (2006) 2., 573-601. o.

³² Lásd *i.m.* 251-272. o.

terheltet még a bűncselekmény súlyára való hivatkozással sem. Ez a védelem azonban nem érvényesül korlátlanul a Bíróság gyakorlata alapján, és mivel az Egyezményben külön nem nevesített jogról van szó, így a strasbourgi fórum jelöli ki a határait. Indoka pedig az, hogy a jog csak úgy tudja betölteni funkcióját, ha nem kell érte aránytalan árat fizetni.

Külön problematikát jelent a vádlott korábban, esetleg más ügyben tett, vagy visszavont vallomásának felolvasása; ez emberi jogait sértheti, mely nem igazolható az igazság kiderítésére való törekvéssel, hiszen a vádlott méltósága és a tisztességes eljárás követelményei is sérülhetnek.

Számos jogrendszer a terheltre hátrányos következtetést von le a vallomástétel megtagadásából, ezt ugyanis a bűnösség jelének vélik. Egy észak-írországi jogszabály a terrorizmussal gyanúsított személyek esetén feljogosítja a bíróságot, hogy a hallgatásból a megfelelő következtetéseket nyugodtan vonja le.

A Bíróság nem tartja kizártnak a hallgatás értékelését, de elutasítja azt, ha valakit csupán emiatt tekintenek bűnösnek. Az Alkotmánybíróság és a Supreme Court az Egyesült Államokban szintén egyetért ebben: előfordul, hogy az érintett rossz stratégiát választ, tudja, hogy hallgatásából mire lehet következtetni.

Bárd Károly a jog specialitását a korábban említetteken túl abban látja, hogy jelen esetben nem pozitív *fairness* jogról van szó, hanem negatívról: gátat szab a hatósági beavatkozásnak és tiltja a nyilatkozat beszerzéséhez a kényszer alkalmazását. A pozitív *fairness* jogosítványokat ezzel szemben sokkal védhetőbbek, és morálisan elutasítandónak tartunk mindenfajta korlátozást az ő viszonyukban. A tanúk magánszféraját vallomástételkor figyelmen kívül lehet hagyni, míg a terhelték vallomástétele esetén ez a garancia biztosan nem szavatolható.

Mindazonáltal önmagából a hallgatásból hátrányos következtetés levonása a szerző szerint tarthatatlan, hiszen a jog értéktelenedése további korlátozásokhoz vezethet a terhelték vonatkozásában. A jogalkotók felelőssége, ha emiatt több ártatlant ítélnék el, márpedig a *fairness* normáknak épp az lenne a célja, hogy akár azzal, hogy bűnösök esetleg megmeneküljenek az igazságszolgáltatás alól az ártatlank elítélésének valószínűségét minimalizálják.³³

A hallgatás jogával kapcsolatban több gondolat is felvetődik az emberben. Az 1896-os Bp. is megemlítette hazánkban ezt a lehetőséget; ha a terhelt kijelenti, hogy nem bűnös, de nem kíván nyilatkozni, ezt tiszteletben kell tartani. Ugyanúgy azt is, ha csak egyes kérdésekre nem kíván válaszolni. Ilyenkor a hatóság vallomásra „ugyancsak nem unszolja, hanem úgy ebben, mint az előbbi esetben csak arra figyelmezteti, hogy viselkedése az eljárás folytatását nem befolyásolja, míg ő esetleg megfosztja magát a védelem eszközeitől.”³⁴

A vádlottak erről a védekezési lehetőségről való lemondása pedig ugyanúgy hátrányos lehet, mint az a tény, hogy ha tiltják is, de a bírók mindig levonnak valamilyen következtetést a vádlott passzivitásából, hiszen a józan ész azt kívánja, hogy akit jogtalanul támadnak, az fellépjen a védelme érdekében.

³³ Lásd *i.m.* 272-294. o.

³⁴ Büntető perrendtartás 1896: XXXIII. t.-c. 133-134.§ Elemzését lásd: Auer György: *Magyar büntető eljárási jog*, Gergely R. Könyvkereskedése, Budapest, 1938, 162-163. o.

Előfordulhat tehát a hallgatás jogával kapcsolatban több variáció is. Egyik esete, amikor a vádlott egyes kérdésekre nem kíván válaszolni, másik, mikor kijelenti azt, hogy ártatlan – és mintegy nevetségesnek tartva az ellene felvonultatott vádak – nem kíván szólni, illetve a harmadik, mikor egyáltalán nem nyilatkozik semmire, még a bűnösségére sem. Véleményem szerint mindegyik pont esetében találunk igazolást a hallgatás hátrányként történő elismeréséhez. Első esetben furcsa lehet a szelektálás, illetve, hogy konkrétan milyen kérdéseket kerül a vádlott, második esetben az, hogy miért nem fejt ki a védekezését, ha ártatlan, míg az utolsó vonatkozásában, hogy miért tagad meg minden együttműködési lehetőséget a hatóságokkal.

A szerzővel ellentétben nem tartom azonban mindenképp felett állónak a hallgatás jogát. Szélsőséges esetben, ha például készül merényletről vagy súlyos bűncselekményről tud valaki, akkor erkölcsi kötelessége szólni róla. Nyilvánvaló azonban, hogy mivel terheltekről van szó, sem önmagát, sem társait, sem pedig hozzátartozóit nem kívánja hátrányosabb helyzetbe hozni. Az anyagi jog egyébiránt értékeli a bűnös hallgatását (feljelentés elmulasztása) bizonyos súlyos bűncselekmények esetén, és többnyire csak a hozzátartozóknak ad kibúvási lehetőséget.

Nézetem szerint csínján kell bánni ezzel a joggal, mivel általában a terhelteknek semmi más célja nincs, csak az, hogy passzivitásukkal – tudván vagy remélvén, hogy nem értékelik hátrányukra – az eljárást elhúzzák, vagy pedig a bíróságot döntésképtelen helyzetbe hozzák. A vélelem ugyanis az, hogy nem az ártatlanok élnek a hallgatás jogával, hanem azok, akiknek van mit titkolni. Természetesen csupán azért, mert valaki hallgat nem ítéltető el, ha nincs ellene bizonyíték, de itt nem feltétlenül erről van szó, a hatóságok már bizonyítékok birtokában és egy vád alapján viszik az illetőt a bíró elé.

IV. Összegzés

A könyv címe *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés* segíti az olvasót abban, hogy ezt az írást hol helyezheti el az emberi jogokkal kapcsolatos munkák körében. Nem csupán egy jogesetgyűjteményről van szó, s nem is néhány strasbourgi döntés elemzéséről, sokkal inkább egy – a címből is következő – filozófiai alapokat és az egyes jogoknál történeti jelleget is bemutató tanulmányt foghatunk a kezünkbe. A kötet ugyan az európai büntető igazságszolgáltatásra hegyezi ki mondanivalóját, mégsem lehet megkerülni benne néha a távolabbi kitekintést; például az Egyesült Államok joggyakorlatára, vagy a más kontinensekre jellemző nemzetközi emberi jogi egyezményekre.

A mű rendkívül gazdag lábjegyzetekben, feldolgozott egyezményekben és főleg jogesetekben. Széles repertoárját ismerhetjük meg az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogának, és sokszor láthatjuk, hogy mennyiben változott a döntéshozók hozzáállása egy-egy jogintézményhez. A számtalan ügy vizsgálata során mégsem veszünk el ezek tengerében, hiszen a szerző az egyes eseteket ügyesen fonja fel elsődleges mondanivalója fonalára.

A tárgyalt kérdéseket nem csak és kizárólag az esetjog alapján elemzi, hanem sokszor az elméleti háttérre és történeti gyökereire tekintettel mutatja be. Némely fejezet végén még összegzést is találunk, mely az adott témakör legfontosabb mondanivalóját fűzi csokorba, mintegy felkészítve az olvasót egy újabb, a korábbiakra épülő gondolatsorra. A legfontosabb kérdésekben, mint például a fair eljárás, a *fairness* fogalma, vagy ezek részjogosítványainak tárgyalásakor nem sajnálja az időt arra, hogy a lényegét alaposan, néha talán már szájbarágósan is kielemezze.

Bárd Károly nem feledkezik meg a magyar vonatkozásokról sem, ahol lehet, mondandójába beleépíti a magyar büntető eljárásjog, a bírói gyakorlat, és az Alkotmánybíróság döntéseiben megjelenő kapcsolatokat is.

A könyv összetettsége ellenére mégsem tartozik a nehéz, csak a téma szakértői által érthető olvasmányok közé. Felépítésében, logikájában bárki számára követhető. Az egyes jogeseteket nem kell az olvasónak kívülről fűjnia ahhoz, hogy megértse a hozzá kapcsolódó gondolatokat, hiszen a szerző mindezeket vagy a törzsszövegben vagy a lábjegyzetekben – néha több alkalommal is – ismerteti, sőt amennyiben bővebben szeretnénk vizsgálni őket, a kötet végén található esetmutatóban könnyen megtalálhatjuk az egyes ügyeket és azok számát.

Ami számomra szokatlan volt, hogy a mű végén nem található „epilógus”, vagy egy a gondolatokat összefoglaló fejezet. Ez véleményem szerint arra utalhat, hogy Bárd Károly korántsem érezte úgy, hogy az emberi jogok kérdéskörét, és a tisztességes eljáráshoz való jog egyes részeleleit egy, mintegy háromszáz oldalas munkába lehetne tömöríteni. Sokkal inkább gondolhatja az olvasó, hogy idővel következik majd egy, a jelen gondolatokat követő hasonlóan érdekes folytatás is.

Az igen komplex, és igényes dogmatikai megalapozású mű mindenkinek ajánlott, akik részben vagy egészben ismerik a strasbourgi bíróság tisztességes eljárásra vonatkozó eljárását, de olyanoknak is, akik csak most szeretnének ebbe bővebb bepillantást nyerni. Egyes kérdések megközelítése pedig terepet adhat a későbbiekben a szakma eltérő nézeteit valló képviselői számára vitára, illetve további, a fair eljárás elemeit feldolgozó munkák készítésére. Összességében a könyv igen nagy munkával és precizitással összeállított tanulmány, mely mély betekintést enged az Emberi Jogok Európai Bíróságának tisztességes eljárásra vonatkozó esetjogába, ennek esetleges jövőbeli alakulásának lehetőségeire, és még számos más kérdésbe.
